

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΗΛΙΝΤΕΝ: Ο ΣΤΟΧΟΣ ΚΑΙ Η ΑΠΑΤΗ του Νίκου Μέρτζου

Την αυγή του 19^{ου} αιώνα ο Μακεδονικός Ελληνισμός διέτρεχε τον έσχατο κίνδυνο. Το μικρό Βασίλειο της Ελλάδος, με περίπου 2,5 εκατομμύρια κατοίκους ως επί το πλείστον φτωχούς αγρότες, αδυνατούσε και επί πλέον φοβόταν να βοηθήσει τους Μακεδόνες. Ήδη πτωχευμένο το 1893 και ταπεινωμένο το 1897 τελούσε υπό τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο και τη γενική κατάθλιψη της νωπής στρατιωτικής ήττας. Προσπαθούσε να βοηθήσει όσο ελάχιστα μπορούσε. Κυρίως παρατηρούσε.

Τη Μακεδονία, ιδιαίτερα την Άνω Μακεδονία, λυμαίνονταν βουλγαρικές συμμορίες και άτακτοι Τουρκαλβανοί λαφυραγωγοί που οι οθωμανικές Αρχές ανέχονταν και κατά κανόνα προστάτευαν. Ωστόσο, μπροστά τους εγείρονταν άπαρτο το Βόρειο Τείχος του Μακεδονικού Ελληνισμού το οποίο οι Βούλγαροι έπρεπε να διαβούν ή να αλώσουν εκ των ένδον για να επικρατήσουν στη μακεδονική χώρα. Το αποτελούσαν οι Βλάχοι εγκατεστημένοι βόρεια στο Μοναστήρι, στην Αχρίδα, στα Βελεσά και στα περίφημα αρχοντικά βλαχοχώρια που από το βόρειο άκρο τους στην Στρούγκα απλώνονταν νότια μέχρι τη Νέβεσκα, την Κλεισούρα και το Μπλάτσι και ανατολικά από τον Περλεπέ, τον βυζαντινό Πρίλαπον, μέχρι το Νευροκόπι της Δράμας. Ήλεγχαν πατροπαράδοτα όλες τις κλεισούρες όπως π.χ. το Σκρά και ο Αρχάγγελος στην Αλμωπία.

Ο Ευάγγελος Κωφός, πρέσβης εμπειρογνώμων στο υπουργείο Εξωτερικών, βεβαιώνει το 1992:¹

Πραγματικά, στις περιοχές όπου το ελληνόφωνο στοιχείο ήταν ελάχιστο ή ανύπαρκτο, οι Βλάχοι αποτελούσαν την πρωτοπορία του Ελληνισμού. Τα ελληνικά σχολεία στους καζάδες Μοναστηρίου - Περλεπέ ήταν βασικά έργο των βλαχοφώνων Ελλήνων οι οποίοι πρωτοστατούσαν και σε όλα τα επαναστατικά κινήματα του Ελληνισμού.

Ο Μακεδονομάχος Κων. Ι. Μαζαράκης-Αινιάν, που επισκέφθηκε μυστικά την περιοχή το 1905, γράφει στα Απομνημονεύματά του:²

Αι βλαχόφωνοι πόλεις της Μακεδονίας ήσαν τα πατριωτικότερα ελληνικά κέντρα. Το Μοναστήρι υπερείχε πάντων με τα πλησίον του Κρούσοβον, Μεγάροβον, Τύρνοβον, Νιζόπολιν, Πισοδέρι, Νέβεσκαν και λοιπά.

Πολλές ανάλογες μαρτυρίες κατέθεσαν σε αναφορές τους το 1903 ο Εθναπόστολος Ίων Δραγούμης, ο Μητροπολίτης Νευροκοπίου Θεοδώρητος, ο Πρωτοσύγκελος του Μητροπολίτου Δράμας Χρυσοστόμου, μετά Εθνομάρτυρος Σμύρνης το 1922, κ.α.π.

Έτσι τότε Οθωμανοί, Βούλγαροι και Ρουμάνοι συμμαχισαν για να διασπάσουν Ελληνικό Τείχος. Με *Ιραδέ* του-διάταγμα- ο Σουλτάνος αναγνώρισε ξεχωριστό «έθνος» Βλάχων παρά τις μαζικές δημόσιες διαμαρτυρίες των Ελληνοβλαχικών Κοινοτήτων. Βάσει αυτού οι Ρουμάνοι τους διεξεδίκησαν ως «ρουμανική μειονότητα» και οι Βούλγαροι κοιμιτατζήδες εξαπέλυαν εναντίον τους επιδρομές.

Όταν όλοι μαζί απέτυχαν και πάλι όλοι μαζί, οι Βούλγαροι επετέθησαν το 1903 κατά μέτωπον. Το βουλγαρικό ΒΜΡΟ, Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση, κήρυξε γενική επανάσταση όλων των Μακεδόνων με αίτημα μίαν Αυτόνομη Μακεδονία την οποία η Βουλγαρία θα προσαρτούσε αργότερα όπως είχε ήδη προσαρτήσει την Αυτόνομη Ανατολική Ρωμυλία. Η εξέγερση κηρύχθηκε στις 20 Ιουλίου 1903, με το Παλαιό Ημερολόγιο, κατά την εορτή του Προφήτη Ηλία. Γι' αυτό η εξέγερση ονομάστηκε Ήλι-ντεν, που σημαίνει Ημέρα του Ηλία στα βουλγάρικα. Στα επαναστατικά κείμενά του το ΒΜΡΟ τόνιζε ότι Μακεδόνες ήσαν όλοι οι κάτοικοι της Μακεδονίας που, όμως, ανήκαν και σε διαφορετικές εθνότητες. Γι' αυτό έδωσε στα όργανά τους τις ακόλουθες γραπτές οδηγίες του:³

¹. Μακεδονία, 4.000 χρόνια ελληνικής Ιστορίας και πολιτισμού, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1982, σ.452.

². Ο Μακεδονικός Αγώνας, Απομνημονεύματα, ΙΜΧΑ 1984, σ. 204.

³. ΑΥΕ, φάκελος Μοναστηρίου 1903, Όπου ανωτ. σελ. 529-530,

Εις τας συμμορίας να γίνωνται δεκτοί άνδρες αποφασιστικοί ανεξαρτήτως φυλής και θρησκείματος. Ο σκοπός του Επαναστατικού Κομιτάτου δεν επιτυγχάνεται μόνον δια της διαφωτίσεως των διαφόρων εθνικοτήτων, αλλά πρέπει να σχηματισθή η πεποίθησις ότι η πρόοδος αυτών εν τω μέλλοντι εξασφαλίζεται μόνον δι' Αυτονόμου Μακεδονίας. Η Μακεδονία ένεκα λόγων εθνολογικών είναι αδύνατον να προσαρτηθή εις οιονδήποτε άλλο κράτος.

Οι Βούλγαροι έκριναν ότι οι συνθήκες είχαν ήδη ωριμάσει για να συμπαρασύρουν όλους τους κατοίκους της Μακεδονίας σε μια γενική επανάσταση κατά των Οθωμανών. Η κρίση τους για τις κατάλληλες συνθήκες δεν ήταν αντικειμενικά εσφαλμένη. Οι επιδρομές, οι σφαγές, οι λεηλασίες και η τρομοκρατία των βουλγαρικών και παράλληλα των τουρκαλβανικών συμμοριών καθώς επίσης οι ωμές αυθαιρεσίες των Οθωμανών και η ουσιαστική συμμαχία τους με τους επιδρομείς προκαλούσαν τόσα δεινά στον πληθυσμό ώστε οι Μακεδόνες θα πήγαιναν και με τον διάβολο ακόμη για να σωθούν ή να ελπίσουν πως θα σωθούν.

Επικαλούμενος αυτήν την κατάσταση ο Αναστάσιος Πηχεών είχε ενημερώσει ήδη προ ετών τον Έλληνα Πρόξενο ότι οι δυστυχείς κάτοικοι *θα ήσαν πρόθυμοι να δεχθούν ακόμη και σινοϊνδικάς συμμορίας προκειμένου να απελευθερωθούν.*

Την ίδια ακριβώς άποψη διατύπωνε και ο Πρόξενος Μοναστηρίου Κιουζές-Πεζάς σε έκθεσή του όπου αρχές του 1901 ειδοποιούσε την Αθήνα:⁴

Και Κινέζοι πράκτορες, εάν ενεφανίζοντο σήμερα εν Μακεδονία υπισχνούμενοι ελευθερίαν εις τους Χριστιανούς, θα προσείλκουν τα συμπαθείας αυτών.

Έτσι ξέσπασε η εξέγερση του Ήλιντεν. Οι Βούλγαροι την είχαν οργανώσει μεθοδικά και κάλεσαν στα όπλα κατά της οθωμανικής κυριαρχίας όλους τους κατοίκους της Μακεδονίας με το σύνθημα *Η Μακεδονία στους Μακεδόνες.*

Η Ηγεμονία της Βουλγαρίας κατηύθυνε την Εξέγερση. Από τα βουλγαρικά εδάφη είχε αποστείλει στη Μακεδονία αξιωματικούς και πυκνές ομάδες κομιτατζήδων. Το γεγονός επισημαίνουν εν τω γίγνεσθαι το 1903 ο Πρόξενος της Γαλλίας L. Degrand στη Φιλιππούπολη και οι Πρόξενοι της Αυστρο-Ουγγαρίας Richard Hichel στη Θεσσαλονίκη και August Kral στο Μοναστήρι με αναφορές τους προς τον προϊστάμενό τους υπουργό των Εξωτερικών. Οι αναφορές των ξένων Προξένων υπάρχουν στα Διπλωματικά Αρχεία και δημοσιεύθηκαν⁵. Αναφέρουν:

L. Degrand 6 Μαΐου 1903:⁶ *Η επιτήρηση των συνόρων δεν είναι πια τόσο αυστηρή και πολυάριθμοι οπαδοί (των κομιτάτων) καθώς πληροφορούμαι, κατευθύνονται προς τη Μακεδονία από τα βουνά της Ροδόπης.*

Richard Hichel 12 Μαΐου 1903:⁷ *Η βουλγαρική πλευρά πρέπει να ελπίζει ότι μεγάλες ομάδες από τη Βουλγαρία πρόκειται να περάσουν σύνορα. Παρά τις διαμεύσεις της βουλγαρικής ηγεμονικής κυβέρνησης και –νομίζω– παρά τη θέλησή της, η επανάσταση δεν έχει πάψει να τροφοδοτείται από τα εδάφη της Ηγεμονίας. Όχι μόνο βρίσκει καταφύγιο εκεί, αλλά καθημερινά αντλεί οικονομικές, υλικές και ανθρώπινες ενισχύσεις.*

August Kral 25 Αυγούστου 1903:⁸ *Οι ηγέτες τους ονομάζονταν Ανδρέας, Ιβανόφ, Παναγιωτόφ, Γκιουρτσίν, Πόπεφ και Πίτο Γκούλη, από τους οποίους οι δύο πρώτοι χαρακτηρίζονται από τις αρχές ως Βούλγαροι αξιωματικοί. Μάλιστα ο Γερμανός υπολοχαγός του Γενικού Επιτελείου Goeben, ο οποίος βρίσκεται εδώ υπό την ιδιότητα του ανταποκριτή,*

⁴. Μακεδονία, 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας, Εκδοτική Αθηνών, σελ. 466

⁵ Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, *Τα γεγονότα του 1903 στη Μακεδονία μέσα από την ευρωπαϊκή διπλωματική αλληλογραφία*, Θεσσαλονίκη 1993.

⁶. L. Degrand προς T. Delcasse, αριθ. εγγρ. 24, Φιλιππούπολη,

⁷. R. Hichel προς A. Goluchowski, αριθ. εγγρ. 26, Θεσσαλονίκη, 12.

⁸. A. Kral προς τον A. Goluchowski, αριθ. εγγρ. 56, Μοναστήρι

μου λέει ότι το είδος και η θέση των αναχωμάτων, που έχουν κατασκευαστεί, προδίδει τις στρατιωτικές γνώσεις των ηγετών.

August Kral 1 Σεπτεμβρίου 1903:⁹ *Η ηγεσία του κινήματος βρίσκεται στα χέρια γνωστών καπεταναίων και βοεβόδων, που ενισχύονται, όπως είναι γνωστό άλλωστε, από μεγάλο αριθμό Βουλγάρων αξιωματικών και υπαξιωματικών. Στις ανατινάξεις, κυρίως των σιδηροδρομικών γραμμών, χρησιμοποιούνται χωρίς αμφιβολία Βούλγαροι στρατιώτες του Μηχανικού.*

August Kral 18 Οκτωβρίου 1903:¹⁰ *Σήμερα το απόγευμα συνελήφθη σ' ένα βουλγαρικό σχολείο ο Βούλγαρος υπολοχαγός Ντιμίτρι Στόϊκοφ. Είχε δράσει με την ομάδα και στο Δεμίρ-Χισάρ, αρχικά μόνος, ενώ στο τέλος μαζί με τον αξιωματικό Ντέτσεφ.*

Πρώτος στόχος των Βουλγάρων ήταν τα τέσσερα βλαχόφωνα ακροπύργια του Ελληνισμού στην Άνω Μακεδονία: το Κρούσοβο, η Νέβεσκα, η Κλεισούρα και το Πισοδέρι. Ετέθησαν σε ένα αμείλικτο δίλημμα. Αν απρακτούσαν, θα αφανίζονταν από τα τρομερά αντίποινα του Οθωμανικού Στρατού και θα έσβηναν οι ισχυρότερες εστίες ελληνικής αντίστασης στους Βουλγάρους. Αν συντάσσονταν με τους κομιτατζήδες, το Βουλγαρικό Κομιτάτο θα επικρατούσε και μετά θα τους έσβηνε. Το κωμικοτραγικό εν προκειμένω είναι ότι τα Σκόπια έχουν ανακηρύξει «λίκνο του Μακεδονικού Έθνους» τα τρία βλαχόφωνα ακροπύργια του Ελληνισμού Κρούσοβο, Νέβεσκα και Κλεισούρα στα οποία εισήλθαν οι κομιτατζήδες κατά το Ήλιντεν. Στο Κρούσοβο της Άνω Μακεδονίας το Κράτος των Σκοπίων έχει ανεγείρει το κρατικό «*Ηρώο του Μακεδονικού Έθνους*» με τα ονόματα των τριών ελληνικών χωριών και έχει εκδώσει αναμνηστικά μετάλλια προς τιμήν τους!

Τότε βέβαια το Κρούσοβο πυρπολήθηκε και τα άλλα δύο ελληνικά ακροπύργια σώθηκαν, όταν κατέβαλαν χιλιάδες φλωριά λύτρα και επενέβη στην Υψηλή Πύλη ο Έλληνας Πρωθυπουργός Δημήτριος Ράλλης.

Τα βαρύτιμα βλαχοχώρια επισκέφθηκε το 1893-1894 και τα περιέγραψε ο Gustav Weigand, Γερμανός καθηγητής του Πανεπιστημίου της Λειψίας. Ήταν μισθωμένος για να αποδείξει ότι οι Βλάχοι «είναι» Ρουμάνοι, αλλά ομολογεί:¹¹

Όποιος έχει δει τα φτωχικά βουλγαρικά χωριά με τα μικρά βρώμικα καλύβια από πλιθιά ή τα επίσης φτωχικά ελληνικά χωριουδάκια στην Ήπειρο, τόσο πιο γοητευμένος μένει όταν βλέπει τα αρωμονικά χωριά. Όχι μόνον επειδή, χωρίς εξαίρεση, βρίσκονται σε πανέμορφη θέση αλλά πιο πολύ επειδή έχουν επιβλητικά σπίτια, επιπλωμένα ωραία.

Η Νέβεσκα έχει 500 σπίτια, όλα από πελεκητή πέτρα, σκεπασμένα με χονδρές πλάκες από σχιστόλιθο και σχεδόν όλα διώροφα. Αυτή η εντύπωση γίνεται ακόμη εντονότερη όταν μπαίνει κανείς μέσα στα σπίτια. Βρίσκει κανείς τον καλόν οντά επιπλωμένον κατά τον ευρωπαϊκό τρόπο σε έναν αρκετά μεγάλον αριθμό πλουσίων οικογενειών που εδώ δεν είναι καθόλου λίγες. Σχεδόν όλα έχουν χαλιά διαλεγμένα με μιαν ιδιαίτερη αίσθηση για την ομορφιά τους, ενώ στους τοίχους βρίσκονται πολυθρόνες. Οι τοίχοι είναι βαμμένοι χρωματιστοί, τα ταβάνια ασπρισμένα και οι σανίδες γυαλίζουν από το σφουγγάρισμα. Κυριαρχεί μια καθαριότητα που δεν βρίσκει κανείς πουθενά καλύτερη.

Όταν ο Ληκ έγραφε πως οι μεγαλύτερες, ομορφότερες και καθαρότερες ελληνικές πόλεις είναι οι βλάχικες, προφανώς εννοούσε χωριά σαν το Συρράκο, τους Καλαρρύτες, το Μέτσοβο ή το Βλαχολείβαδο [...] Αν ήξερε το Κρούσοβο, τη Νέβεσκα και τα άλλα χωριά στον Βορρά, δεν θα μιλούσε μόνο με έκπληξη αλλά με θαυμασμό.

Αργότερα οι Άγγλοι Allan Wace – M. Thomason παρατηρούν το 1911:¹²

⁹. A. Kral προς τον A. Goluchowski, αριθ. εγγρ. 58, Μοναστήρι

¹⁰. A. Kral προς τον A. Goluchowski, αριθ. εγγρ. 69, Μοναστήρι

¹¹□. G. Weigand, *Die Aromounien*, σελ 297,69-70,83,296

¹². Allan Wace – M. Thomason, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, 1989, σ. 212 κ.ε.

Στα καλύτερα σπίτια, τόσο στην Κλεισούρα όσο και στη Νέβεσκα, μπορεί να ιδεί κανείς μια περιέργη τοπική μέθοδο διακόσμησης. Το επάνω μέρος των τοίχων διακοσμείται από ένα διάζωμα με θεούς και θεές της αρχαίας Ελλάδος.

Μόλις ξεσπάει η εξέγερση του Ήλιντεν, ο Ίων Δραγούμης, Γραμματέας στο Προξενείο Μοναστηρίου, τηλεγραφεί στο Υπουργείο Εξωτερικών:¹³

Την 20ήν Ιουλίου άρχεται το Κίνημα. Άπασα η ειρηνένη χώρα ηκολούθησε το Κίνημα εξαιρέσει των βλαχοφώνων και αλβανοφώνων κωμοπόλεων ών επιδιώκεται η κατάληψις υπό των επαναστατών ίνα εξουδετερωθή η αντίδρασις αυτών.

Τηλεγραφεί επίσης στον πατέρα του Στέφανο Δραγούμη:¹⁴

Έχομεν Σλαβικήν Επανάστασιν εν Μακεδονία. Καταλαμβάνονται υπό των επαναστατών αι κωμοπόλεις και τα χωρία τα κατοικούμενα υπό βλαχοφώνων Κρούσοβον, Πισοδέριον, Νέβεσκα κ.λ.π. Ταύτην την στιγμίν μανθάνω ότι κατελήφθη και η Κλεισούρα.

Ο Κωνσταντίνος Κυπραίος, Γ. Πρόξενος της Ελλάδος στο Μοναστήρι, αναφέρει στον Πρωθυπουργό και Υπουργό Εξωτερικών Δημήτριο Ράλλη:¹⁵

24 Ιουλίου 1903 οι αντάρται, σχεδόν άνευ αντιστάσεως, κατέλαβον, το Κρούσοβον. Ήδη επαπειλείται η κατάληψις του Πισοδερίου, της Φλωρίνης και αυτής ταύτης της Νεβέσκης. Διατρέχομεν τον έσχατον κίνδυνον να απολέσωμεν το Μεγάροβον, το Τύρνοβον, την Νιζόπολιν, το Μπρούσνικ και αυτό το Μπούκοβον.

30 Ιουλίου 1903 Από της Παρασκευής εν Μοναστηρίω όλα τα καταστήματα είναι κλειστά. Ουδείς τολμά να ομιλήση υψηλοφώνως. Η πόλις παρουσιάζει την όψιν νεκροπόλεως επί της οποίας βαρύνει ατμόσφαιρα αίματος και ολέθρου. Αλλά αλγεινότερα είδησις της τελευταίας στιγμής. Οι λησταντάρται εισήλασαν εν Κρουσόβω και το κατέλαβον εν σμικροτάτω χρονικώ διαστήματι. Αφού συνέλαβον πάντας τους αντισταθέντας, τους κατέσφαζαν από του αρχηγού μέχρι του τελευταίου στρατιώτου. Η είδησις της καταλήψεως του Κρουσόβου είχεν αστραπιαίως διαδοθή. Εδόθη, λοιπόν, παραχρήμα διαταγή να εκκινήσουν δύο τάγματα πεζικού.

2 Αυγούστου 1903 Το Κρούσοβον κατελήφθη και ελεηλατήθη υπό του Στρατού. Ως λέγεται, επιρπολήθη το πλείστον των οικιών των Ορθοδόξων και το δημόσιον κτίριον κατ' άλλους υπό των βολών των πυροβόλων κατ' άλλους δε υπό των ανταρτών οίτινες επίτηδες έβαλον πυρ δια πετρελαίου εις τας οικίας των Ορθοδόξων. Από το Κρούσοβον στρατιώται και μπασιμπουζούκοι έφεραν και πωλούν εδώ και εις Περλεπέν διάφορα πράγματα και σκεύη, φορέματα και διαμαντικά.

Μέχρι τις 6 Αυγούστου 1903 οι κομιτατζήδες είχαν εισέλθει διαδοχικά στα τρία άλλα βλαχόφωνα προπύργια της Άνω Μακεδονίας. Στο Πισοδέρι σκότωσαν τρεις αγωγιάτες αλλά σύντομα απεχώρησαν διότι προήλαυναν ισχυρές δυνάμεις του οθωμανικού στρατού. Ωστόσο, συνέχισαν να ενεργούν στον στρατηγικής σημασίας αυχένα του Πισοδερίου. Στη Νέβεσκα πρώτα και στην Κλεισούρα μετά εισήλθε επί κεφαλής εκατοντάδων κομιτατζήδων ο βοεβόδας Βασίλης Τσακαλάρωφ ο οποίος πυρπόλησε τον στρατώνα της Νέβεσκας και άρπαξε ανά 1.300 χρυσές λίρες λύτρα από τους κατοίκους των δύο αυτών πλουσιών κωμοπόλεων για να σεβασθεί τη ζωή τους. Απεχώρησε με τη βεβαιότητα ότι ο επερχόμενος οθωμανικός στρατός θα κατέστρεφε συθέμελα τις δύο κωμοπόλεις όπως είχε πράξει ήδη στο Κρούσοβο. Ωστόσο, ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εξωτερικών Δημήτριος Ράλλης, παππούς του μετέπειτα Πρωθυπουργού Γεωργίου Ι. Ράλλη, ζήτησε και πέτυχε από την Υψηλή Πύλη να διαφυλάξει τα δύο αυτά ακριβά βλαχοχώρια διότι αποτελούσαν διαμάντια του Ελληνικού Έθνους. Τη σωστική αυτή επέμβαση Ράλλη επιβεβαιώνει στις 18 Αυγούστου 1903 ο Ίων Δραγούμης που γράφει:¹⁶

¹³. ΑΥΕ, φάκελος Μοναστηρίου 1903, 70 Απόρρητον, Όπου ανωτ. σελ. 203-205

¹⁴. ΑΥΕ, φάκελος Μοναστηρίου 1903, 67 Απόρρητον, Όπου ανωτ. σελ. 195

¹⁵. ΑΥΕ, φάκελος Μοναστηρίου 1903, Απόρρητον, Όπου ανωτ. σελ. 585, 589, 590, 595, 596

¹⁶. Όπου ανωτ. σελ. 236.

Κατ' ανακοίνωσιν του Χιλμή πασά, ούτος, συνεπεία συστάσεων γενομένων αυτό υπό του εν Αθήναις Πρεσβευτού της Πύλης Σααδρεδίν βέη, τη αιτήσει του κ.Ράλλη περί προφυλάξεως των κωμοπόλεων Κλεισούρας και Νεβέσκης, έδωκε τας δεούσας διαταγάς ούτως ώστε ουδείς των κατοίκων έπαθέ τι.

Το Κρούσοβο, όμως, είχε καταστραφεί. Μετά από έναν μήνα ο Γ. Πρόξενος των Ην. Πολιτειών στη Θεσσαλονίκη περιγράφει την καταστροφή σε έκθεσή του προς την Αμερικανική Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη:¹⁷

368 κατοικίες και 290 καταστήματα πυρπολήθηκαν. Από πλευράς αμάχων πολιτών 68 γυναίκες, παιδιά και άνδρες κατεσφάγησαν. Το αξιοσημείωτο είναι ότι ούτε ένας Βούλγαρος έπαθε τίποτα και ότι οι στρατιώτες δεν μπήκαν καν στη βουλγαρική συνοικία. Αυτή η συνοικία είναι φτωχή και εξ άλλου τα στρατεύματα είχαν συγκεντρώσει από τους Έλληνες όσα λάφυρα μπορούσαν να μεταφέρουν. Τα βαριά λάφυρα, όπως έπιπλα κ.λ.π., στιβάχτηκαν έξω από την πόλη και τα μετακίνησαν αργότερα Τούρκοι χωρικοί σε πάνω από 200 φορτία. Αυτά τα λάφυρα προσφέρονται προς πώληση στο Μοναστήρι και στον Περλεπέ. [...] Η περίπτωση του Κρουσόβου είναι χαρακτηριστική γιατί δείχνει ότι η τακτική των Βουλγάρων συνίσταται στο να εκθέτουν ελληνικές πόλεις σε αντίποινα και ότι οι Τούρκοι ούτε έμαθαν τίποτα ούτε ξέχασαν τα παλιά τους χούια. Οι αναφορές δείχνουν ότι τα τουρκικά στρατεύματα λεηλάτησαν και έκαψαν περίπου 35 βουλγαρικά και ελληνικά χωριά στο βιλαέτι Μοναστηρίου.

Ο Γεώργιος Μόδης, μαθητής τότε στο Γυμνάσιο Μοναστηρίου, έζησε εκείνες τις ώρες. Τις περιγράφει μετά πολλά χρόνια:¹⁸

Μέσα στην πόλι ωργίασαν οι φήμες. Ακούαμε το πρωί ότι έρχονται, έφθασαν οι επαναστάτες και το βράδυ ότι οι Τούρκοι ετοιμάζαν γενική σφαγή. Έλεγαν την μια ότι είχαν απελευθερωθή όλα τα γύρω μέρη, την άλλη ότι οι Τούρκοι παντού έκαιαν και ρήμαζαν. Πολλοί είχαν αναγνωρίσει και τον Σαράφωφ μεταμφιεσμένο σε παπά, χότζια, ζητιάνο, χωριάτη κ.λ.π.!

Ο Τούρκος γείτονάς μας περισσότερο από κάθε άλλη φορά επίστευε ότι, όπως ένας είναι ο Αλλάχ, μια ήταν κ' η θεραπεία: η γενική σφαγή των απίστων. Παρ' όλα όμως τα παχειά του λόγια, έβλεπε κανείς εύκολα την ανησυχία και τον φόβο και στην δική του ψυχή. Οι πρόσφυγες, που έφθασαν τότε στο Μοναστήρι, διηγήθησαν πράγματα, που έκαναν να παγώση το αίμα των Μοναστηριωτών. Τα κομμουνιστικά έντυπα των Σκοπίων έγραψαν ότι στο Κρούσοβο εκυμάτισε και η πρώτη «Μακεδονική» σημαία. Δεν εμάθαμε τότε ποία χρώματα είχε η σημαία αυτή, εάν, βέβαια, πραγματικά και υπήρξε. Έχω ακούσει όμως από χωρικούς της περιοχής Αμυνταίου ότι σημαία τις μέρες του Ήλιντεν είχαν την βουλγαρική.

Το περίεργο, αλλ' όχι ανεξήγητο, είναι ότι το βουλγαρικό αρχηγείο εξέλεξε με ιδιαίτερη προσοχή και προτίμησι τα ελληνικά κέντρα, για να στήση τα μπαϊράκια του. «Απελευθερώθηκαν» και η Κλεισούρα, η Νέβεσκα (Νυμφαίον), το Πισοδέρι, ανθηρές και πλούσιες βλαχόφωνες κωμοπόλεις.

Ο οθωμανικός Στρατός, συνοδευόμενος από μπασιμπουζούκους, επέβαλε τρομερά αντίποινα παντού όπου είχαν εισέλθει ο κομιτατζήδες στους καζάδες Φλωρίνης, Καστοριάς, Κιρτσόβου και Ιστόκ. Στους δύο πρώτους καζάδες πυρπόλησε συθέμελα περισσότερα από δώδεκα σλαβόφωνα χωριά, ιδίως στις Πρέσπες, στα Κορέστεια, στο Βίτσι και στα περίχωρα της Κλεισούρας όπου έσφαξε δεκάδες αμάχους- εξαρχικούς και πατριαρχικούς. Στο πυρπολούμενο Αρμένσκο (Αλωνα) έξω από τη Φλώρινα κήκαν ζωντανοί οκτώ γέροντες και ένα μωρό, εκτελέστηκαν με τουφέκι 49 άνδρες, 18 γυναίκες και 2 βρέφη. Οι στρατιώτες κομμάτιασαν ζωντανό ένα νήπιο και τα κομμάτια του έριξαν στα σκυλιά. Όταν οι επιζήσαντες προσπάθησαν να καταφύγουν στη Φλώρινα, οι Αρχές τους απαγόρευσαν να εισέλθουν. Ο Στρατός έκαψε τα χωριά Ζαγορίτσανη, Μπόμπιστα και

¹⁷. Nos 605 XI, NAU.S.A. τόμος 1.

¹⁸. Γ. Χ. Μόδης, *Μακεδονικός Αγών και Μακεδόνες αρχηγοί*, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, β' έκδοση 2007, σ. 53, 55.

Μόκρενα όπου σκότωσε 150 κατοίκους. Ακολούθησαν το Μπομπόκι, η Πρεκοπάνα, η Τσερέσνιτσα και η Βύσσιανη. Ο Μητροπολίτης Καστορίας Γερμανός Καραβαγγέλης διαμαρτυρήθηκε έντονα. Η Άνω Μακεδονία βυθίστηκε στη φωτιά, το αίμα, το πένθος και τον φόβο. Ξεσηκώθηκε σάλος στην Ευρώπη και εκδηλώθηκε συμπάθεια για τους Βουλγάρους. Το Κομιτάτο κατηγορήθηκε ότι θυσίασε εν ψυχρώ τα χωριά, ακόμη και Εξαρχικούς, για να κερδίσει με την διεθνή διπλωματία όσα δεν μπορούσε με τα όπλα.

Ο Γεώργιος Μόδης, ο επιφανέστερος ειδικός στο Μακεδονικό, γράφει:¹⁹

Οι Βούλγαροι δεν πήγαιναν βέβαια για νίκες και δόξες. Πρακτικοί άνθρωποι επεδίωξαν με το κίνημα και σκοπούς πρακτικούς, την εξέγερση της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας κοινής γνώμης. Αν κάηκαν και καταστράφηκαν χωριά και εδεινοπάθησαν πληθυσμοί, λίγο τους ένοιαζε. Όσο περισσότερα ήσαν τα θύματα τόσο το καλύτερο. Οι πολυτιμότεροι σύμμαχοί των προς την κατεύθυνση αυτή υπήρξαν οι Τούρκοι. Με την μωρία και την θηρωδία, τον εκνευρισμό και φανατισμό τους, έπαιζαν περίφημα το παιχνίδι των χειροτέρων εχθρών τους. Τα πλιατσικολογήματα και οι καταστροφές τους κόστισαν πολύ περισσότερο απ' τις ζημιές, που προξένησαν. Δεν ήσαν και οι Βούλγαροι από εκείνους, που αγνοούσαν ή περιφρονούσαν την προπαγάνδα. Έκαμαν θαυμάσια την δουλειά τους και μάλιστα με δικά μας κόλλυβα, όπως στο Κρούσοβο, όπου μ' ένα σμπάρο πέτυχαν δύο τρυγόνια: την ελληνική καταστροφή και την βουλγαρική της εκμετάλλευση. Γενική αντιτουρκική εξέγερσις ξέσπασε σ' όλη την Ευρώπη. Θα έλεγε κανείς ότι η επανάστασις μεταπήδησε, απ' τα Κορέστια και το Κίρτσοβο, στο Παρίσι και το Λονδίνο.

Άλλωστε, 49 ημέρες πριν την εξέγερση του Ήλιντεν, ο Άγγλος Πρόξενος στα Σκόπια Raphael A. Fontana ανέφερε την 1η Ιουνίου 1903 σε έκθεσή του:²⁰

Εργάζονται για μια γενική εξέγερση των Βουλγάρων και είναι έτοιμοι να σφαιρισθούν προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο τους, δηλαδή «Η Μακεδονία στους Μακεδόνες» που αναμφίβολα σημαίνει «Η Μακεδονία στους Βουλγάρους».

Δύο σχεδόν μήνες μετά τις θηριωδίες των Οθωμανών, ο τρόμος εξακολουθούσε. Ακόμη οι Οθωμανοί λαφυραγωγούσαν τα χωριά και βίαζαν ομαδικά τις γυναίκες. Κύματα προσφύγων από το Κρούσοβο, την Κλεισούρα και τη Νέβεσκα κατέκλυσαν το Μοναστήρι και τη Θεσσαλονίκη όπου πύκνωσαν την ελληνική αστική τάξη την οποία ήδη αποτελούσαν συγχωριανοί τους και άλλοι πολλοί Βλάχοι. Ρίχτηκαν στον Αγώνα, που εισέρχονταν πλέον στην αιματηρότερη και αγριότερη αναμέτρησή. Έτσι άρχισε η τελική ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα.

Μετά εξήντα ολόκληρα χρόνια το Κράτος των Σκοπίων διεκήρυσσε στο Προοίμιο του Συντάγματός του ότι «η Δημοκρατία της Μακεδονίας είναι η συνέχεια της Δημοκρατίας του Κρουσόβου». Ακόμη ισχυρίζεται ότι την Εξέγερση του Ήλιντεν έκανε το «Μακεδονικό Έθνος». Η απάτη είναι αυταπόδεικτη, αλλά καλά κρατεί. Από το Κρούσοβο κατάγονταν μεταξύ άλλων οι καθηγητές Αλέξανδρος Σβώλος και Κων. Α. Βαβούσκος, επί τριάντα χρόνια Πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, δεκάδες επιφανείς Θεσσαλονικείς και η εκ πατρός γιαγιά του σημερινού Δημάρχου Θεσσαλονίκης Γιάννη Στ. Μπουτάρη, το γένος Νιτσιώτα. Από το Μοναστήρι ο σημερινός Πρύτανης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Περικλής Μήτκας, εκατοντάδες άλλοι διαπρεπείς και η Αλίκη Ωρολογιά που χάρισε στην πόλη το Τελόγλειο Ίδρυμα.

Ο συγγραφέας του παρόντος γεννήθηκε στη Νέβεσκα, στο πατρογονικό λίκνο έζησε ζωντανά όλες τις πατρώες μνήμες του Ήλιντεν, του Μακεδονικού Αγώνα και των προηγούμενων επαναστατικών κινημάτων.

Ουαί υμίν, Γραμματείς και Φαρισαίοι, υποκριταί!..

¹⁹. Μόδης, ό.π. (σημ. 24), σ. 57.

²⁰. F.O. 195/2156, 690-691, 692-694, αριθ. 39, εμπιστευτικό.